

TA'LIM-TARBIYA SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA MASOFAVIY TA'LIMNING DIDAKTIK AHAMIYATI

Mirzayeva Sevara Dilshod qizi

Qo'qon davlat universiteti Pedagogika nazariyasi va tarixi fakulteti
1-kurs magistratura talabasi

Annotatsiya. Maqolada masofaviy ta'limning didaktik imkoniyatlari, uning ta'lim-tarbiya jarayoni samaradorligiga ta'siri va "Yangi O'zbekistonning 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Taraqqiyot strategiyasi" doirasidagi o'rni tahlil qilinadi. Masofaviy ta'lim mustaqil, shaxsga yo'naltirilgan va raqamli kompetensiyaga asoslangan o'rganishni shakllantiruvchi didaktik tizim sifatida asoslanadi.

Kalit so'zlar: masofaviy ta'lim, didaktika, ta'lim samaradorligi, raqamli kompetensiya, Taraqqiyot strategiyasi, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim.

Hozirgi zamonaviy jamiyatda axborot hajmining jadal o'sishi ta'lim mazmuni, shakli va usullarini qayta ko'rib chiqishni talab qilmoqda. Raqamli texnologiyalar ta'limni vaqt va makon doirasidan chiqardi. Masofaviy ta'lim endi favqulodda holatlarda qo'llaniladigan muqobil yo'l emas, balki ta'lim tizimining muhim tarkibiy qismidir. O'zbekistonda ham bu yo'nalish davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan.¹

Tadqiqotning maqsadi masofaviy ta'limning didaktik ahamiyatini ochib berish va uning ta'lim-tarbiya samaradorligini oshirishdagi o'rnini asoslashdir.

Masofaviy ta'lim nazariyasida M. Mur ilgari surgan "transaksion masofa" tushunchasi asosiy o'rinda turadi. Unga ko'ra, o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi masofa faqat jismoniy emas, balki u muloqot hajmi, dastur tuzilmasi va o'quvchining mustaqilligi bilan belgilanadigan pedagogik-psixologik hodisadir.² Demak, masofaviy ta'lim samaradorligi texnologiyaning faqatgina o'ziga emas, muloqotning sifatiga va kurs tuzilmasining puxtaligiga ham bog'liq.

1. D. Garrison va hamkasblarining "Tadqiqotchilar hamjamiyati" (Community of Inquiry) modeli onlayn ta'lim samaradorligini uchta o'zaro bog'liq komponent belgilaydi, deb hisoblaydi: bilish ishtiroki, ijtimoiy ishtirok va o'qituvchi ishtiroki.³ T. Anderson esa onlayn o'rganish o'quvchi, bilim, baholash va hamjamiyatga yo'naltirilgan muhitlar uyg'unligida samarali bo'lishini ta'kidlaydi.⁴ Demak, onlayn

¹O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni "2022–2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida". O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentyabrdagi O'RQ-637-son "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida".

²Moore, M. G. (1993). Theory of transactional distance. In D. Keegan (Ed.), Theoretical Principles of Distance Education (pp. 22–38). London: Routledge.

³Garrison, D. R., Anderson, T., & Archer, W. (2000). Critical inquiry in a text-based environment: Computer conferencing in higher education. The Internet and Higher Education, 2(2–3), 87–105.

⁴Anderson, T. (Ed.). (2008). The Theory and Practice of Online Learning (2nd ed.). Edmonton: Athabasca University Press.

ta'lim samaradorligini oshirish uchun o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlash, o'zaro muloqotini rivojlantirish va o'qituvchi tomonidan muntazam yo'l-yo'riq ko'rsatish muhim hisoblanadi. Shuningdek, o'quv materiallari o'quvchilarning ehtiyojlariga mos bo'lishi, bilimlarni baholash esa o'z vaqtida va samarali amalga oshirilishi lozim. Hamkorlikka asoslangan ta'lim muhiti o'quvchilarning bilim almashishi, mustaqil fikrlashi va muammolarni birgalikda hal etishiga yordam beradi. Natijada, ta'lim jarayonining sifati oshib, o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirish darajasi va ta'lim natijalari yaxshilanadi.

Shuningdek, Hodges va boshqalar favqulodda masofaviy o'qitish bilan puxta rejalashtirilgan onlayn ta'limni farqlash zarurligini ko'rsatadi: sifatli onlayn kurs oldindan loyihalanadi, favqulodda o'qitish esa vaqtinchalik moslashuvdir.⁵ Bu farq masofaviy ta'limni didaktik jihatdan baholashda muhim.

Masofaviy ta'limning didaktik ahamiyati quyidagi yo'nalishlarda namoyon bo'ladi:

Shaxsga yo'naltirilganlik tamoyili. O'quvchi o'rganish sur'ati, vaqti va traektoriyasini o'zi belgilaydi. Bu individual yondashuvni kuchaytiradi.

Onglilik va faollik tamoyili. Mustaqil izlanish, topshiriqlarni rejalashtirish va o'z-o'zini baholash o'quvchini passiv tinglovchidan faol subyektga aylantiradi.

Ko'rgazmalilik tamoyili. Video, animatsiya, simulyatsiya va interaktiv materiallar mavhum tushunchalarni tushunarli qiladi.

Qulaylik va uzluksizlik. Ta'lim geografik, sog'liq yoki ijtimoiy sabablar bilan cheklanmaydi, bu inklyuziv ta'lim uchun imkon yaratadi.

Teskari aloqa va monitoring. Onlayn platformalar natijalarni tezkor kuzatish va tahlil qilish imkonini beradi.

Tarbiyaviy ahamiyat. Masofaviy muhit mas'uliyat, vaqtni boshqarish, o'z-o'zini tashkil etish, axborot madaniyati va akademik halollik kabi fazilatlarni tarbiyalaydi. Shu bilan birga, masofaviy ta'limning didaktik samarasi o'qituvchi rolining o'zgarishiga bog'liq. U axborot yetkazuvchidan fasilitator, mentor va loyihalovchiga aylanadi.⁶

"2022–2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi Farmonda ta'lim, fan va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish ustuvor yo'nalishlar sifatida belgilangan. Unda sifatli ta'limga teng kirish imkoniyatini kengaytirish, ta'lim tizimini raqamlashtirish va pedagoglar malakasini oshirish ko'zda tutiladi.⁷ Strategiyaning ta'limga oid vazifalari quyidagi hujjatlar bilan uyg'un:

"Ta'lim to'g'risida"gi Qonun (2020) ta'lim shakllari qatorida masofaviy ta'limni ham tan oladi va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etishni mustahkamlaydi.⁸

⁵Hodges, C., Moore, S., Lockee, B., Trust, T., & Bond, A. (2020). The difference between emergency remote teaching and online learning. *EDUCAUSE Review*.

⁶Garrison, D. R., Anderson, T., & Archer, W. (2000). Critical inquiry in a text-based environment: Computer conferencing in higher education. *The Internet and Higher Education*, 2(2–3), 87–105. Anderson, T. (Ed.). (2008). *The Theory and Practice of Online Learning* (2nd ed.). Edmonton: Athabasca University Press.

⁷O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni "2022–2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida".

⁸O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentyabrdagi O'RQ-637-son "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni.

Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi ta'lim sifatini oshirish, o'quvchilarning kompetensiyalarini rivojlantirish va raqamli muhitni shakllantirishni belgilaydi.⁹

Bu hujjatlar masofaviy ta'limni uchta vazifaga xizmat qiluvchi vosita sifatida ko'rishga asos beradi:

Teng imkoniyat: chekka hududlardagi o'quvchilar ham sifatli resurslardan foydalanadi.

Sifat: o'qituvchilar uchun raqamli metodik resurslar va malaka oshirish kurslari.

Insoniy kapital: raqamli savodxonlik va mustaqil o'rganish ko'nikmalari Strategiyaing raqobatbardosh kadrlar tayyorlash maqsadiga xizmat qiladi.

Amaliyotda quyidagi muammolar uchraydi: texnik infratuzilma va internet sifatidagi tafovutlar, o'qituvchilarning raqamli metodik tayyorgarligi yetarli emasligi, o'quvchilar motivatsiyasining pasayishi va ijtimoiy muloqotning kamayishi, baholashda akademik halollikni ta'minlash qiyinligi.

Mur va Garrison yondashuvlariga tayanib, quyidagi yechimlar taklif etiladi:¹⁰

Aralash (blended) ta'lim modelini joriy etish: onlayn va an'anaviy darslarni uyg'unlashtirish. Aralash (blended) ta'lim modelini joriy etish zamonaviy ta'lim tizimida o'qitish samaradorligini oshirishning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur model an'anaviy auditoriya mashg'ulotlarini onlayn ta'lim imkoniyatlari bilan uyg'unlashtirib, ta'lim jarayonining moslashuvchanligi va qulayligini ta'minlaydi. Bunda o'quvchilar elektron platformalar orqali nazariy bilimlarni mustaqil o'zlashtirishi, an'anaviy darslarda esa olgan bilimlarini amaliy mashg'ulotlar, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va guruhli muhokamalar orqali mustahkamlashi mumkin. Shuningdek, ushbu yondashuv o'qituvchiga har bir o'quvchining individual ehtiyojlarini hisobga olish, o'zlashtirish darajasini muntazam nazorat qilish va ta'lim metodlarini takomillashtirish imkonini beradi. Shu bois, aralash ta'lim modelini samarali joriy etish uchun raqamli infratuzilmani rivojlantirish, sifatli elektron o'quv resurslarini yaratish hamda o'qituvchilarning raqamli kompetensiyalarini oshirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Muloqotni rejalashtirish: forumlar, jonli darslar va guruh loyihalari orqali ijtimoiy ishtirokni kuchaytirish. Muloqotni rejalashtirish onlayn ta'lim jarayonida o'quvchilarning o'zaro hamkorligini rivojlantirish va ijtimoiy ishtirokini kuchaytirishda muhim ahamiyatga ega. Bunda muhokama forumlari, jonli darslar va guruh loyihalaridan foydalanish o'quvchilarning fikr almashishi, jamoada ishlashi hamda muammolarni birgalikda hal etish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Natijada, ta'lim jarayonida faol ishtirok, o'zaro ishonch va hamkorlik muhiti shakllanib, o'quv samaradorligi oshadi.

Kursni oldindan loyihalash: aniq natijalar, bosqichma-bosqich topshiriqlar va formativ baholash. Kursni oldindan puxta loyihalash onlayn ta'lim samaradorligini

⁹O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida".

¹⁰Moore, M. G. (1993). Theory of transactional distance. In D. Keegan (Ed.), *Theoretical Principles of Distance Education* (pp. 22–38). London: Routledge. Garrison, D. R., Anderson, T., & Archer, W. (2000). Critical inquiry in a text-based environment: Computer conferencing in higher education. *The Internet and Higher Education*, 2(2–3), 87–105.

ta'minlashning muhim shartlaridan biri bo'lib, bunda ta'lim maqsadlari va kutilayotgan natijalar aniq belgilanishi lozim. O'quv topshiriqlarini bosqichma-bosqich tashkil etish hamda formativ baholashdan foydalanish o'quvchilarning bilimlarini muntazam kuzatish, kamchiliklarini aniqlash va o'z vaqtida fikr-mulohaza berish imkonini yaratadi. Natijada, o'quv jarayoni izchil tashkil etilib, o'quvchilarning mustaqil ta'lim olish ko'nikmalari va o'zlashtirish darajasi oshadi.

O'qituvchilar malakasini oshirish: onlayn pedagogika va raqamli vositalar bo'yicha uzluksiz tayyorgarlik.¹¹ O'qituvchilar malakasini oshirish onlayn ta'lim sifatini yaxshilash va zamonaviy pedagogik yondashuvlarni samarali qo'llashning muhim omillaridan biridir. Bunda o'qituvchilarning onlayn pedagogika, raqamli ta'lim platformalari va interaktiv vositalardan foydalanish bo'yicha uzluksiz tayyorgarligini ta'minlash zarur. Natijada, o'qituvchilarning raqamli kompetensiyalari rivojlanib, ta'lim jarayonini samarali tashkil etish hamda o'quvchilarning faolligini oshirish imkoniyatlari kengayadi.

Tarbiyaviy komponentni kuchaytirish: mas'uliyat, axborot xavfsizligi va akademik halollikni dars mazmuniga kiritish. Tarbiyaviy komponentni kuchaytirish onlayn ta'lim jarayonida o'quvchilarda mas'uliyat, axborot xavfsizligi va akademik halollik tamoyillarini shakllantirishga xizmat qiladi. Buning uchun dars mazmuniga internetdan xavfsiz foydalanish, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish, manbalarga to'g'ri havola berish va ko'chirmachilikning oldini olishga qaratilgan mavzularni kiritish muhimdir. Natijada, o'quvchilarning raqamli madaniyati, axloqiy mas'uliyati va mustaqil ishlash ko'nikmalari rivojlanadi.

Masofaviy ta'lim didaktik jihatdan shaxsga yo'naltirilganlik, faollik, ko'rgazmalilik, uzluksizlik va teskari aloqa tamoyillarini amalga oshirishga keng imkon beradi, shuningdek mustaqil fikrlash va mas'uliyatni tarbiyalaydi. Biroq uning samaradorligi texnologiya bilan emas, puxta didaktik loyihalash, sifatli muloqot va o'qituvchining yangi rolini egallashi bilan belgilanadi. Taraqqiyot strategiyasida belgilangan ta'limni raqamlashtirish va sifatni oshirish vazifalari masofaviy ta'limni tizimli rivojlantirish uchun mustahkam huquqiy-siyosiy asos yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni "2022–2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida".
2. O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentyabrdagi O'RQ-637-son "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida".
4. Moore, M. G. (1993). Theory of transactional distance. In D. Keegan (Ed.), *Theoretical Principles of Distance Education* (pp. 22–38). London: Routledge.

¹¹Hodges, C., Moore, S., Lockee, B., Trust, T., & Bond, A. (2020). The difference between emergency remote teaching and online learning. *EDUCAUSE Review*.